

ПРАВА НА ЧОВЕКА

ПРАВОТО НА ЗАЩИТА В ДОСЪДЕБНАТА ФАЗА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО СПОРЕД АКТУАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА*

*Светла Маргаритова***

Правото, гарантирано от чл. 6, т. 3 (с) от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, е един от елементите, заедно с други такива, на понятието за справедлив процес в наказателното производство, съдържащо се в чл. 6, т. 1. Макар че не е абсолютно, правото на всяко лице, обвинено в престъпление, да бъде ефективно защитавано от адвокат, който, ако е необходимо, се назначава служебно, е една от основните характеристики на справедливия процес.¹

Основната цел на чл. 6 от Конвенцията по отношение на наказателното производство е да гарантира справедлив съдебен процес от „съд“, компетентен да установи „наказателно обвинение“, но от това не следва, че тази разпоредба не се прилага и на фазата на досъдебното производство. Така чл. 6 – и специално т. 3 от него – може да е от значение, преди делото да бъде изпратено в съда, ако и доколкото справедливостта на съдебния процес вероятно би била сериозно засегната от първоначалното неспазване на неговите разпоредби.²

* Изказване пред конференцията „Гаранции за ефективен достъп до правна помощ в досъдебната фаза на наказателните производства – сравнителноправна перспектива“, организирана от Националното бюро за правна помощ и Институт „Отворено общество – София“ и проведена на 7 юни 2017 г. в София. Конференцията е осъществена в рамките на проект „Подобряване на достъпа до правна помощ в досъдебната фаза на наказателните производства в България“, с финансовата подкрепа на Програма „Правосъдие 2014–2020 г.“ на Европейския съюз.

** Доцент, д-р по право.

¹ *Salduz v. Turkey* [GC], 27 November 2008, § 51; *Dvorski c. Croatie* [GC], № 25703/11, § 76, CEDH 2015

² *Salduz*, § 50.

I. Гаранциите на чл. 6, т. 1 и т. 3 се прилагат по отношение на всеки „обвиняем“. Това понятие има автономен смисъл в практиката на Съда и включва не само лицата, срещу които е повдигнато обвинение, но и тези, за които има основателни подозрения, че извършените от тях действия биха имали сериозни последици върху положението им.³ Затова „[по] правило достъп до адвокат трябва да бъде осигурен от първия разпит на заподозрения, проведен в полицията...“⁴.

Член 6 от Конвенцията обикновено изисква на обвиняемия да се разреши подпомагане от адвокат още от началните стадии на полицейския разпит.⁵ Това право обаче може да бъде ограничено по основателни причини.⁶ Въпросът във всички случаи е дали ограничението в светлината на производството като цяло е лишило обвиняемия от справедлив процес.⁷ Дори когато основателни причини могат по изключение да оправдаят отказа от достъп до адвокат, това ограничение не трябва да накърнява неоснователно правото на обвиняемия по чл. 6 от Конвенцията.⁸

В следващото изложение ще припомним някои основни аргументи на Съда, изложени в решението на Голямото отделение по делото *Салдуз срещу Турция*, за да ги сравня с последвалите две решения – *Ибрахим и др. срещу Обединеното кралство* от 13 септември 2016 г. и *Симеонови срещу България* от 12 май 2017 г.

II. 1. В делото *Salduz* непълнолетен 17-годишен младеж е задържан от отдела за антитероризъм на полицията по подозрение, че е участвал в антиправителствена демонстрация в подкрепа на нелегалната организация ПКК (Кюрдска работническа партия) в подкрепа на лидера Йоджалан, който по това време е вече в затвора, както и че месец по-рано е закачил плакат на един мост в Измир. Той е отведен в полицейското управление, където на следващия ден е разпитан без участието на адвокат от полицаи от отдела за антитероризъм, пред които прави признания за участието си в демонстрацията и за ролята си в младежката организация на нелегалната партия, както и че той е окачил плаката. По-късно същия ден е разпитан от прокурор и съдия-следовател, пред които отрича първоначално дадените показания, като посочва,

³ *Deweert c. Belgique*, 27 février 1980, § 42–46, série A no 35; *Eckle c. Allemagne*, 15 juillet 1982, § 73, série A no 51; *McFarlane c. Irlande* [GC], no 31333/06, § 143, 10 septembre 2010; *Ibrahim et autres c. Royaume-Uni* [GC], № 50541/08 et 3 autres, § 249, CEDH 2016.

⁴ *Salduz*, § 55.

⁵ *John Murray v. the United Kingdom*, § 63; *Öcalan v. Turkey* [GC], § 131; *Salduz v. Turkey* [GC], § 54; *Averill v. the United Kingdom*, § 59; *Brennan v. the United Kingdom*, § 45; *Dayanan v. Turkey*, § 31.

⁶ *John Murray v. the United Kingdom*, § 63; *Magee v. the United Kingdom*, § 41.

⁷ *John Murray v. the United Kingdom*, § 63; *Brennan v. the United Kingdom*, § 45.

⁸ *Salduz v. Turkey* [GC], § 55.

че е бил бит от полицаите. След приключването на разпита съдия-следователят разпорежда задържането на жалбоподателя под стража предвид характера на престъплението, в което е обвинен, и доказателствата срещу него. От този момент и в хода на целия съдебен процес жалбоподателят е представляван от адвокат. Осъдителната присъда се основава включително и на оттеглените първоначални показания на жалбоподателя.

2. В решението си от 26 април 2007 г. отделението приема, че няма нарушение на чл. 6, т. 3 (с) от Конвенцията. Във връзка с това то отбелязва, че жалбоподателят е бил представляван от адвокат по време на производството пред първата инстанция и при обжалването и че самопризнанието му пред полицията не е било единственото основание за неговото осъждане. Според отделението жалбоподателят е имал възможност да оспори твърденията на обвинението при условия, които не го поставят в съществено по-неблагоприятно положение по отношение на другата страна.

3. В решението на Голямото отделение от 27 ноември 2008 г. има два съществени и важни момента. В § 52 Съдът отбелязва, че „чл. 6 обикновено изисква обвиняемият да може да се възползва от помощта на адвокат още в началните етапи на разпита пред полицията. Досега се е смятало обаче, че това право може да бъде ограничено в името на справедлива кауза. Ето защо въпросът във всеки отделен случай е бил дали ограничението е било оправдано, и ако е така, дали в светлината на производството като цяло това не е лишило обвиняемия от справедлив процес, защото дори и оправдано ограничение е в състояние да направи това при определени обстоятелства (вж. *John Murray*, цитирано по-горе, § 63; *Brennan*, цитирано по-горе, § 45; и *Magee*, цитирано по-горе, § 44)“. По-нататък в § 55 Съдът заключава, че „дори когато наложителни причини по изключение може да обосноват отказ от достъп до адвокат, такова ограничение – независимо от неговото оправдание, не трябва неоснователно да засяга правата на обвиняемия по чл. 6“.

С други думи, **само ако ограничението е оправдано, се поставя въпрос за преценката на справедливостта на процеса като цяло.** В обратната хипотеза, когато ограничението не е оправдано, е налице нарушение на чл. 6 от Конвенцията.

Затова Голямото отделение стига до извода, че жалбоподателят несъмнено е бил засегнат от ограниченията на достъпа му до адвокат, тъй като показанията му пред полицията са били използвани за неговото осъждане. Нито съдействието на адвокат, което е получил впоследствие, нито състезателният характер на последвалото производство са могли да отстранят дефектите, които са били допуснати по време на полицейското задържане. Голямото отделение посочва още, че „не е задача на Съда обаче да спекулира по отношение на последиците, които достъпът на жалбо-

подателя до адвокат по време на полицейско задържане би имал върху последвалото производство“.⁹

Това решение е взето с единодушие. Към него са приложени съвпадащи мнения на няколко съдии, които целят да изяснят смисъла на тълкуването на чл. 6, т. 3 (така, че да не остане никакво съмнение, че гаранциите на този текст са относими не само към правото на участие на адвокат при разпит на задържаното от полицията лице).

4. Според съдиите Загребелски, Касадевал и Тюрмен изложените в § 53 аргументи се нуждаят от допълнително пояснение в следния аспект. Утвърдените международни стандарти, приети и от Европейския съд по правата на човека, които очертават границите на неговата юриспруденция, повеляват, че един обвиняем трябва още от момента на неговото задържане да може да избере своя адвокат и да се среща с него с цел да се защити. Той трябва да може да подготви и да даде на последния поверителни съвети и инструкции и да получи такива. С други думи, **това право е приложимо не само в случаите, когато обвиненото или заподозряно лице е подложено на разпит, а още от началния момент на задържането му.** Непризнаването на тази възможност би следвало да се възприема като нарушение на чл. 6. Нещо повече, именно фактът, че защитникът би могъл да се среща с обвиняемия по време на цялото му задържане в полицията или в затвора, позволява много повече, отколкото която и да било друга мярка, да се избегне нарушаването на забраната, очертана в чл. 3 от Конвенцията. Ако мотивите на решението на Съда бъдат тълкувани по начин, че нарушение на чл. 6, т. 3 (с) би било налице само ако разпитът на обвиняемия е извършен в отсъствието на адвокат и тези показания покъсно са използвани срещу него (акцент, който се забелязва в § 55 и сл. от решението), то би било твърде рестриктивно и би отслабило ефекта на решението на Съда, подчертават съдиите в особеното си мнение. В този смисъл е и съвпадащото мнение на съдия Браца.

III. В решението по делото *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*¹⁰ на Голямото отделение от 13 септември 2016 г. е направено отклонение от принципите на решението *Salduz* и е прието, че не само когато важни причини налагат ограничаването на правото на защита следва да се преценява справедливостта на процеса като цяло, а във всеки отделен случай е необходимо да се извършва подобен анализ – независимо дали има, или не основателни причини за ограничаването на това право.

⁹ *Salduz*, § 57–58.

¹⁰ GC, № 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09.

1. Фактите по делото

Делото е по повод задържането на четири лица две седмици след самоубийствен бомбен атентат в Лондон на 5 юли 2005 г., при който загиват 52-ма души. На 21 юли 2005 г. други четири бомби са поставени на различни места в мрежата на обществения транспорт, но те не успяват да експлодират поради липсата на достатъчно количество водороден пероксид. Лицата, които ги поставят, успяват да избягат. Първите трима жалбоподатели са задържани от полицията. На тях им е отказана първоначална адвокатска защита в течение на 4 до 8 часа, за да може полицията да осъществи т.нар. разпити за сигурност. По силата на специални законови разпоредби¹¹ в изключителни случаи органите на полицията могат да откажат незабавен достъп до адвокат, когато има опасност за живота, здравето или имуществото на много хора, ако за това е дадено писмено разрешение. Проведени са няколко такива разпита в отсъствието на адвокат, при които те отричат да са поставили бомбите, както и да са знаели за тях. Обаче съгласно Закона за тероризма съдът, разглеждащ делото, може да направи неблагоприятни изводи за обвиняемия, ако той упражни правото си да не дава обяснения. По време на съдебния процес тримата жалбоподатели признават участието си единствено в поставянето на бомбите на 21 юли, но не и причастността си към събитията от 5 юли. Освен това те заявяват, че бомбите не са били в състояние да избухнат. Осъдени са на 40 години лишаване от свобода и им е отказано преразглеждане на делото от апелативния съд.

Четвъртият жалбоподател първоначално не е заподозрян като участник в опита за възпламеняването на бомбите. Той е призован и разпитван като свидетел. В хода на този разпит започва да се самоуличава, като разказва за срещата си с един от тримата задържани непосредствено преди поставянето на бомбите и за помощта, която му е оказал. Вместо да преустановят разпита и да го информират, че има право да запази мълчание и право на достъп до адвокат, полицаяте продължават да го разпитват като свидетел и приобщават показанията му към делото. По-късно той е привлечен като обвиняем, назначен му е и адвокат. Четвъртият жалбоподател е осъден за съучастие в поставянето на бомбите и за това, че не е съобщил за готвения терористичен акт, на 10 г. лишаване от свобода, но апелативният съд намалява наложеното наказание на осем години с оглед на допуснатите процесуални нарушения в досъдебната фаза чрез ограничаването на достъпа му до адвокат.

¹¹ Закон за тероризма от 2000 г. (*Terrorism Act 2000*), Приложение 8 към закона урежда правото на юридическа помощ в случаите, когато се извърши задържане на лице на основание на този закон.

2. В своето **решение от 16 декември 2014 г.**¹² **отделението** не установява нарушение на чл. 6, т. 3 (с), като приема, че изключително сериозната и непосредствена заплаха за обществената безопасност оправдава забавянето на достъпа до адвокат. Решението е взето с един глас „против“ на **съдия Калайджиева, която в особено си мнение** излага редица аргументи в подкрепа на тезата, че мнозинството е възприело изцяло безкритично тезата на правителството. Мотивите, с които се ограничават правото на защита, достъпът до адвокат и правото на лицето да не се самоуличава, на практика разглеждат адвоката по принцип като заплаха за правосъдието изобщо, а не само за конкретната категория дела. Тя изразява съжаление, че колегите ѝ не са направили анализ доколко тези „интервюта за безопасност“ с оглед на приложимата правна рамка, която не оставя място да се мълчи, както и отсъствието на адвокат не представляват своеобразна форма на принуда. Правилният анализ на тази ситуация според съдия Калайджиева може да доведе до заключението, че взети заедно, тези обстоятелства неизбежно поставят заподозрените в ситуация, в която и тяхното мълчание, и техните лъжи може законно да се тълкуват в техен ущърб. Според нея съвместимостта на тази ситуация с принципите, изложени в решението по делото *Saunders*, е съмнителна.¹³ Пропускайки да анализира едновременно дали обстоятелствата по отношение на първите трима жалбоподатели представляват принуда за самоуличаване и какви биха били подходящите средства по силата на Конвенцията в ситуацията, в която четвъртият жалбоподател се е самоуличил, съдия Калайджиева поставя под съмнение дали въобще този анализ на съда е бил необходим, подходящ или всъщност излишен поради това, че не попада в обхвата на компетентността на Съда, и дори е нарушил свободата на преценка на вътрешните органи.

3. Решението на отделението относно липсата на нарушение по отношение на първите трима жалбоподатели е подкрепено и от мнозинството съдии от състава на **Голямото отделение, което обаче установява нарушение на чл. 6, т. 3 (с) по отношение на четвъртия жалбоподател.**

Съдът, позовавайки се на решението си по делото *Salduz*, посочва, че принципът, прогласен в това дело, целящ да определи съответствието на едно ограничаване на достъпа до адвокат с правото на справедлив процес, се състои от два критерия. На първо място, Съдът трябва да установи дали въпросните ограничения са оправдани от основателни причини. На второ място, той трябва да прецени как това ограничение уврежда правото на защита. С други думи, **той е длъжен да изследва въз-**

¹² *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* (Applications nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09), 16 December 2014.

¹³ *Saunders v. the United Kingdom*, 17 December 1996, § 71, *Reports* 1996-VI.

действието на ограничението върху справедливостта на процеса и да каже дали последният е бил, или не като цяло справедлив (§ 257). Според Съда липсата на убедителни причини за ограничаването на правата по чл. 6, т. 3 (доколкото те не представляват самостоятелни права, а специфични аспекти на общото право на справедлив процес) сама по себе си не нарушава чл. 6 от Конвенцията (§ 262). При наличието на първата хипотеза – установяването на основателни причини за ограничаване на правото на защита, Съдът следва да направи пълен преглед на целия процес, за да прецени дали той е бил справедлив, или не. При липсата на такива основателни причини той следва да прецени справедливостта на процеса, осъществявайки един твърде стриктен контрол. Неспособността на правителството да обоснове наличието на основателни причини сериозно накърнява баланса и може да доведе до установяване на нарушение на чл. 6, т. 3 (с) (§ 265). В този случай тежестта на доказване пада върху правителството.¹⁴

Важен момент в това решение, който намираме след това и в делото *Симеонови*, е, че според Съда, когато процедурата се разглежда като едно цяло, за да се измерят последиците от процедурните пропуски, настъпили във фазата на досъдебното производство, и как те са повлияли върху цялостната справедливост на наказателния процес, следва да бъдат взети предвид редица фактори, произтичащи от практиката на Съда. Този своеобразен списък от 10 пункта, както подчертава Съдът, в никакъв случай не е изчерпателен. Той включва:

а) особената уязвимост на жалбоподателя, например поради неговата възраст или умствените му способности;

б) законовата рамка на досъдебната процедура и допустимостта на доказателствата, събрани в хода ѝ, когато се прилага някакво ограничително правило и е твърде вероятно поради това процедурата да бъде приета за несправедлива;

в) възможността или липсата на възможност жалбоподателят да оспори истинността на събраните доказателства и да се противопостави на тяхното включване в процеса;

г) качеството на доказателствата и съществуването или несъществуването на съмнения относно тяхната надеждност или от гледна точка на обстоятелствата, при които те са събрани, както и степента и естеството на всяка принуда, която е могло да бъде упражнена;

¹⁴ „(...) тъй като няма никакви основателни причини, които оправдават ограничението на правна помощ на жалбоподателя, тежестта на доказване е обрната и пада върху правителството, което трябва да докаже по убедителен начин защо по изключение и с оглед на особените обстоятелства на конкретния случай това ограничение не е засегнало непоправимо справедливостта на производството като цяло“ (§ 301).

д) когато доказателствата са били събрани незаконно, дали тази незаконност би могло да доведе до нарушаване на друга норма на Конвенцията;

е) ако става въпрос за изявления, тяхното естество и възможността те да бъдат оттеглени или да се направи отказ от тях;

ж) използването на доказателства, които ползват обвинението и върху които се основава присъдата, както и степента на важност на другите елементи в делото;

з) дали виновността е била преценена от страна на професионални магистрати, или от жури и, в последния случай – съдържанието на инструкциите, които са дадени на журито;

и) значимостта на обществения интерес от разследването и наказването на извършеното престъпление;

к) съществуването в националното право и практика на други процедурни гаранции (§ 274).

Съдът подлага на анализ всички изброени фактори, като ги съпоставя с конкретния случай (да не забравяме, че става въпрос за серия от терористични актове и един неуспял такъв), и стига до извода, че макар и да не са допуснати адвокати от самото начало на разпитите на първите трима жалбоподатели, следваната процедура като цяло е била справедлива и чл. 6, т. 3 с по отношение на тях не е бил нарушен (§ 275–294).

Що се отнася до четвъртия жалбоподател, съдиите обръщат внимание, че последният е призован и доброволно се явява в полицията, за да бъде разпитан като свидетел. В хода на разпита той започва да прави признания за участието си в престъпната група, поради което полицията преустановява разпита, за да получи инструкции. След това обаче на него не му е дадено да подпише уведомление (както е предвидено в закона), че се смята за заподозрян и че има право да запази мълчание, както и че има право на адвокат. Именно от този момент според Съда гаранциите на чл. 6, т. 1 намират приложение, защото действията на полицията са имали важни последици върху неговата ситуация и той е станал обект на „наказателно обвинение“ според автономния смисъл на чл. 6, т. 1 на Конвенцията, така както е тълкуван от Съда.¹⁵ Затова Голямото отделение анализира наличието на основателни причини за ограничаване на достъпа му до адвокат, за да установи дали процесът е бил несправедлив поради използването на неговите самопризнания. Констатирано е, че прави-

¹⁵ Този извод на мнозинството не се възприема от съдия Махони, който в своето особено мнение поддържа, че гаранциите на чл. 6, т. 1 не са били приложими по отношение на четвъртия жалбоподател, защото той не е имал качеството на заподозрян или обвиняем.

телството не успява да представи убедителни доказателства за наличието на особено важни обстоятелства, които да обосновават ограничаването на достъпа до адвокат. Наред с това Съдът посочва и липсата на всякакво законово основание, въз основа на което полицията съзнателно не е информирала жалбоподателя за правото му да не се самоуличава, както и липсата на подписано разрешение, по силата на което да бъде ограничено правото на достъп до адвокат. Анализът на всички останали фактори, които оказват влияние върху преценката за справедливостта на процеса като цяло, обосновава заключението, че по отношение на четвъртия жалбоподател е било допуснато нарушение на чл. 6, т. 3 (с).

4. Това решение не е така безспорно, както решението по делото *Salduz*. То е взето с 15 на два гласа по отношение на липсата на нарушение на чл. 6, т. 3 (с) спрямо първите трима жалбоподатели и с мнозинство от 11 срещу 6 гласа по отношение на наличието на нарушение спрямо четвъртия жалбоподател.

В своите особени мнения съдиите Сайо и Лафранк посочват, че колкото и сериозни да са заплахите от терористични действия за цялото общество, един съд по правата на човека не трябва да ограничава и отслабва стандартите относно правото на защита, които вече е установил в предходната си практика. Според тях това решение е далеч от критериите за установяване на справедливостта на процеса, както са изяснени в делото *Salduz* под предлог за тълкуването му. Според тях подобна интерпретация намалява нивото на защита, без да е оправдана от добри причини, и представлява своеобразно отстъпление от вече установени стандарти. Тя води до омаловажаване на многогодишните европейски усилия за предоставяне на висока степен на защита на процесуалните права. Наред с това съдиите изразяват несъгласието си и относно начина, по който се прилагат новите критерии. Затова те се разграничават от решението на мнозинството по отношение на първите трима жалбоподатели и споделят установеното нарушение по отношение на четвъртия.

IV. За съжаление, в следващото свое съвсем скорошно решение от 12 май 2017 г. по делото *Симеонови срещу България*¹⁶ Голямото отделение направи още една крачка назад, отказвайки се от отново от стандарта, установен в делото *Salduz*, и решавайки българския случай в светлината на делото *Ibrahim*, без да се аргументира кое налага това.

1. Фактите

Жалбоподателят е заподозрян в извършването на въоръжен грабеж с убийство на две лица в началото на август 1999 г. в гр. Бургас. Обявен е за национално издир-

¹⁶ Жалба № 21980/04 г.

ване и е задържан преди обяд на 3 октомври 1999 г. Не му е връчена заповед за задържане под стража, каквито са изискванията на чл. 71 от действията тогава Закон за МВР. Той е отведен първоначално в Дирекцията на полицията. Там е поискал да се обади на точно определен адвокат или самият полицай да направи това, но му е отказано. Няма писмени доказателства относно този факт в досието. Липсват данни, които да документират задържането на жалбоподателя в конкретно полицейско управление през периода 3–5 октомври. Липсва декларация или друг писмен документ, че жалбоподателят е информиран за правата си – че има право на адвокат, че има право да не дава обяснения и да не се самоуличава. Във вечерните часове на 3 октомври, когато започва разпитът му от полковник Б. Б., той отправя молба до него да се обади на адвокат, посочвайки името му, но получава отговор, че е гледал твърде много филми и че това не е Америка. Полковникът му заявява, че никой не знае за задържането му и че единственият начин да излезе жив оттам е да направи самопризнания. Разпитът е воден устно в продължение на 6 часа и в делото няма никакви писмени следи за него. Жалбоподателят признава участието си в грабежа, но отрича да е извършвал убийството. Той повтаря искането си да му се разреши да се обади на адвокат и в Националната следствена служба, където е отведен и остава там до 5 октомври, когато е транспортиран до гр. Бургас. Там той отново прави искане пред следователя от Окръжната следствена служба да се свърже с адвокат, но му е назначен служебен такъв, който присъства при повдигане на обвинението и подписването на постановлението за привличане като обвиняем и вземане на мярката за неотклонение. Не е осигурен никакъв контакт между адвокат и заподозрян преди самото действие по привличането. На практика през периода 3–6 октомври жалбоподателят няма никакъв достъп до телефон и никакви контакти с когото и да било, дори с адвокат или с родителите си. Жалбоподателят прави признания в присъствието на адвокат по свой избор на 21 октомври 1999 г. Няколко месеца по-късно, вече пред съда, той се отказва от обясненията си и дава друго обяснение на случилото се. Осъден е с влязла в сила присъда на доживотен затвор без право на замяна.

Пред Съда жалбоподателят повдига наред с две оплаквания по чл. 3, така също и оплакване по чл. 6, т. 1 и чл. 6, т. 3 (с).

2. В решението на отделението от 20 октомври 2015 г. не е установено нарушение на правото на справедлив процес на жалбоподателя на следното основание: а) липсва документ по делото, който доказва, че жалбоподателят е бил разпитван през първите три дни от задържането му; б) всички разпити са провеждани и документирани, след като му е повдигнато обвинение на 6 октомври 1999 г. в присъствието на адвокат; в) липсват каквито и да било доказателства за някакви действия,

които да са проведени с жалбоподателя през първите три дни от задържането му; г) жалбоподателят е направил признания няколко дни по-късно, по време, когато е бил подпомаган от адвокат по свой избор и е бил информиран, че обясненията му може да бъдат използвани в подкрепа на евентуална присъда; д) неговата присъда почива не само на самопризнанията му, но на цяла съвкупност от доказателства; е) жалбоподателят в пълна степен се е възползвал от правото си да се защитава с помощта на адвокат и решенията на вътрешните юрисдикции са били мотивирани.¹⁷

3. В решението си от 12 май 2017 г. Голямото отделение очертава общите принципи на справедливия процес и правата, включени в чл. 6, т. 3 (с), изтъквайки важноста на достъпа до адвокат в кратък срок като противотежест на риска за едно лице, задържано под стража и намиращо се в уязвимо положение, да бъде малтретирано; посочва също, че участието на адвокат допринася за предотвратяването на съдебни грешки и гарантира справедливостта на процеса в светлината на чл. 6, т. 1.¹⁸ По-нататък Съдът подчертава, че чл. 6, т. 3 (с) не гарантира автономно право, а трябва да се тълкува в светлината на по-общото изискване за справедливост на наказателното производство като едно цяло, гарантирано от член 6, т. 1 от Конвенцията, а не въз основа на изолираното разглеждане на определен пункт или случай, въпреки че не може да се изключи, че понякога даден елемент може да бъде толкова съществен, че да позволява да се прецени справедливостта на процеса на по-ранен етап (§ 113). Съдът подчертава, че нито буквата, нито духът на чл. 6 ограничават едно лице да се откаже доброволно по един изричен или мълчалив начин от гаранциите на справедливия процес (което включва и правото на достъп до адвокат) (§ 115). Наред с това Съдът не изключва възможността това право (на достъп до адвокат) в хода на досъдебното производство временно да бъде ограничено при наличието на определени предпоставки, когато важни причини налагат това. Но липсата на такива основателни причини сама по себе си не води до нарушаването на чл. 6, т. 3 (с). В тези случаи неспособността на правителството да докаже наличието на такива причини натежава върху баланса, когато се налага да се прецени общата справедливост на процеса, и може да доведе до наклоняването на везните в полза на констатирането на нарушение на чл. 6, т. 3 (с) (§ 116–118). Съдът посочва важноста на правото на лицето да бъде информирано, а така също се спира на факторите, които следва да се вземат предвид при преценката на общата справедливост на процеса, така както са очертани в решението му по делото *Ibrahim* (§ 119–120).

¹⁷ Решение на Голямото отделение, § 95.

¹⁸ Решението на Голямото отделение, § 112.

Преминавайки към анализ на конкретния случай на жалбоподателя, Съдът констатира, че по време на своето задържане на 3 октомври 1999 г., от който момент намира приложение чл. 6, т. 3 (с), той не е бил подпомаган от адвокат и това ограничение не произтича от националното законодателство (за разлика от случая *Salduz* – б. а.). „Ако жалбоподателят е направил искане да се срещне с адвокат на 3, 4, 5 и 6 октомври 1999 г., властите са били длъжни по силата на закона да уважат молбата му“ (§ 122). Съдът отбелязва, че има разногласие в становищата на страните дали жалбоподателят е поискал достъп до адвокат, или не, а по делото няма никакви следи за това, защото законодателството в онзи период не е задължавало властите да предоставят писмени декларации на задържаните лица. Поради това, прехвърляйки тежестта на доказване върху жалбоподателя, Съдът посочва, че не е в състояние да установи със сигурност дали жалбоподателят е искал да се консултира с адвокат (§ 124). По-нататък Съдът подлага на проверка твърдението на жалбоподателя, че не е бил информиран относно своите права като задържан (включително и правото му да ползва адвокат). Липсата на каквито и да било писмени доказателства в делото довеждат Съда до извода, че правото на жалбоподателя на достъп до адвокат е било ограничено (§ 125–128).

Следващата стъпка е анализът дали са били налице основателни причини това право да бъде ограничено. Изводът на Съда е, че такива причини не са установени. Тази констатация мотивира Съда да анализира справедливостта на процеса като цяло. Макар да декларира, че тежестта на доказване изцяло лежи върху правителството, Съдът изцяло приема аргументите му, че в периода преди 6 октомври никакви разпити на жалбоподателя не са извършвани. Но дори и да е имало такива, те са били неформални, не са документирани, поради което и не са оказали никакво влияние върху по-нататъшното развитие на процеса.¹⁹ Липсата на каквито и да било писмени доказателства в досието, удостоверяващи, че жалбоподателят е давал обяснения (за разлика от неговия съучастник, чиито писмени обяснения от 3 октомври, когато същият е задържан, се намират в делото), води Съда до извода, че това негово твърдение не е доказано. За съдиите е от особена важност и обстоятелството, че направеното от жалбоподателя самопризнание на 21 октомври е било напълно доброволно предвид обстоятелството, че преди това той два пъти е бил разпитван в присъствието на адвокат, но е предпочел да не дава обяснения. По време на всеки един от тези разпи-

¹⁹ В подобна ситуация в решението по делото *Salduz* Съдът отбелязва, че не може да спекулира с предположения как участието на адвокат по времето, когато жалбоподателят е бил задържан в полицията, би се отразило на последвалия ход на съдебното производство. Тук обаче очевидно Съдът прибегва именно до подобна спекулация.

ти жалбоподателят е бил информиран за своите процесуални права, включително и за правото си да не се самоуличава.

Съдът достига до заключението, че процесът в своята цялост е бил справедлив и липсата на адвокат през първите три дни не се е отразила на цялостния му ход, защото след 8 октомври жалбоподателят е имал адвокат по свой избор и в негово присъствие е направил признания. Осъдителната присъда в никакъв случай не се е основавала единствено и само на неговите признания, а на многобройни доказателства и е била разгледана на три инстанции. В заключение мнозинството от съдиите намира, че чл. 6, т. 3 (с) не е бил нарушен.

4. Петима от съдиите изразяват особено мнение по повод крайния извод на Съда. Съдиите **Шайо, Лазарова-Трайковска, Вучинич и Туркович** посочват със съжаление, че съдът не е приложил стриктно критериите, прогласени в делото *Ibrahim*. Тяхната загриженост идва от последиците на това решение. Те посочват, че „Съдът не само си затваря очите по отношение на практики, които засягат самата сърцевина на правото на едно лице, срещу което е повдигнато наказателно обвинение, но и предоставя на полицаите и на прокурорите широки възможности за злоупотреба, без те да са регистрирани и законодателно регулирани. Ако се следва логиката на мнозинството, може да се поддържа, че по отношение на едно задържано лице, заподозряно в извършването на престъпление, може да се упражни принуда или заплахата, тъй като за това липсват всякакви писмени следи“. Според четиримата съдии това решение пренася констатациите на делото *Ibrahim* извън границите му, защото там ограничаването на правото на защита е било оправдано от изключителни обстоятелства, каквито в настоящото дело липсват, и правителството не е представило никакви други доказателства или аргументи, за да оправдае подобно ограничаване на правата на жалбоподателя, нито е обосновало цяла серия от необясними бездействия.

Основният въпрос според четиримата съдии е да се установи дали правителството е доказало съгласно изискванията за твърде стриктен контрол, че не е имало непоправимо засягане на правото на справедлив процес, поради факта, че:

- а) властите не са информирали надлежно жалбоподателя за правото му на защита и за обвиненията срещу него по време на задържането му;
- б) не са отразили адекватно периода на задържането му под стража от 3 до 6 октомври 1999 г.;
- в) не са му предоставили достъп до адвокат през този период;
- г) не са му дали достъп до адвокат по негов избор;

д) не са защитили правото на жалбоподателя да не свидетелства срещу самия себе си, за да се гарантира, че неговите признания са доброволни и са формулирани с помощта и съдействието на адвокат.

Освен това българските юрисдикции не са изследвали дали тези многобройни процесуални нарушения не представляват едно непоправимо засягане на цялата процедура. Ето защо четиримата съдии не приемат извода на мнозинството, че правителството било доказало, че изброените пропуски не са довели до накърняване на цялостната справедливост на процеса, като излагат конкретни аргументи, опровергаващи този извод на мнозинството.

По-нататък в особено мнение е направен анализ на няколко съществени въпроса, свързани с обстоятелствата около задържането под стража и лишаването от достъп до адвокат на жалбоподателя. Съдиите припомнят установената практика на Съда, че когато дадени събития са изцяло или частично достойни единствено на властите, като в случаите на лица, пострадали по време на задържането им под стража, това дава основание да се направи предположение за факт. Тежестта на доказване пада върху правителството и то трябва да даде задоволителни обяснения, като представи доказателства, чрез които да постави под съмнение думите на жертвата. В случай че не успее да направи това, Съдът има право да достигне до неблагоприятни за правителството заключения. В настоящия случай според тях има редица обстоятелства, които обосновават прилагането на същия подход. На първо място, хората, които са задържани, са в уязвимо положение и както Съдът многократно е изтъквал, властите трябва да ги защитават.²⁰ Изолирането на задържаните лица и лишаването им от информация може да се усложни и от едно комплексно законодателство в областта на наказателния процес, особено относно правилата за събиране на доказателства.²¹ Задържаните лица не могат да съберат доказателства за това как са били третираны извън тези, които държавата може да предостави (медицински изследвания, писмени отчети и др.). При липсата на сериозни причини отговорност на ответното правителство е да обясни по убедителен начин защо ограничаването на достъпа до правна помощ не подкопава общата справедливост на съдебния процес.

Затова според четиримата съдии правилното прилагане на рамката, установена в решението по делото *Ibrahim*, би задължило българското правителство да докаже, че не е била осъществена принуда или натиск върху жалбоподателя по време на трите дни, преди официално да му бъде повдигнато обвинение и да бъде разпитан.

²⁰ *Salman c. Turquie* [GC], № 21986/93, § 99.

²¹ *Salduz*, § 52 et 54, *Dvorski*, § 77, *Ibrahim et autres*, § 253.

5. Интерес от гледна точка на изложените аргументи, които отчасти се покриват с тези на останалите четирима съдии, но отчасти се различават, се съдържат в **особеното мнение на съдия Сергидес**, което е впечатляващо не само със своя обем²², но и със задълбочеността на направения анализ на решението на мнозинството. Изводът, който следва от тях, е твърде нерадостната констатация за наблюдаваните неблагоприятни тенденции в бъдещата юриспруденция на Европейския съд.

Съдия Сергидес се спира на няколко **основни въпроса**.

Първият е относно анализа на цялостната справедливост при липсата на убедителни причини за ограничаване на правото на достъп до адвокат. В тази част той разглежда в хронологичен ред съответните относими към настоящия случай решения на Голямото отделение, започвайки с *John Murray v. the United Kingdom*²³, *Salduz, Dvorski*²⁴ и завършвайки с делото *Ibrahim*. В особеното си мнение съдия Сергидес констатира: „Мнозинството не излага никакви аргументи, за да оправдае факта, че се разграничава от решението по делото Салдуз, и то вероятно защото просто следва решението по делото Ibrahim. Аз бих казал, че то некоректно преповтаря решението по делото Салдуз, позовавайки се на двата задължителни критерия за преценка, докато в решението по делото Салдуз ясно е посочено, че вторият критерий е необходим само ако е имало основателни причини за ограничението“.²⁵

Съдия Сергидес подчертава, че решенията на Голямото отделение имат стойност и са с голяма убедителна сила. Съдът не може да се разграничи от едно свое предшестващо решение, освен ако обоснове със сериозни аргументи в едно по-късно решение на Голямото отделение, че това е наложително поради основателни аргументи. В настоящото дело, което е ново за Голямото отделение, Съдът е трябвало, на първо място, да признае, че решението по делото *Ibrahim* е обосновано на некоректна интерпретация на решението по делото *Salduz*; на второ място, да признае различните подходи, които са следвани в тези две решения, и накрая – да прецени кой от двата подхода е подходящ за решаването на настоящия случай, като обоснове своя избор (§ 21).

Вторият основен въпрос, анализиран в особеното мнение, е кой подход е по подходящ при решаването на настоящото дело – този, приложен по делото *Ibrahim* (два задължителни критерия/принципа по всяко едно дело), или този, използван по

²² Особеното мнение на съдия Сергидес е в обем от 25 страници (от с. 68 до с. 93 на решението на Голямото отделение).

²³ Решение от 8 февруари 1996, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-I.

²⁴ [GC], № 25703/11, CEDH 2015.

²⁵ § 19 от особеното мнение на съдия Сергидес.

делото *Салдуз* (само един задължителен критерий/принцип). Съдия Сергидес със съжаление констатира от хронологичния преглед на практиката на Голямото отделение, че **нивото на защита на правото на достъп до адвокат преживява постепенен спад** (§ 32). Според него, ако за задържаните лица критичният момент за упражняване на правото им да бъдат подпомагани от адвокат не е от началото на ареста, а покъсно – по време на повдигането на обвинение или на официалните разпити, няма да има нужда от съществуването на правилата на наказателния процес във връзка със задържането, а полицията би била свободна да прави каквото си иска, без да зачита разпоредбите на чл. 3 и 5 от Конвенцията. Поради това нито е възможно понятията „справедливост“ и „върховенство на закона“ да се отделят от изискването за разумни основания за ограничаване на правата, нито да се прилага принципът на справедливост от един следващ стадий, различен от момента на възникването на гаранциите на правото, без това да има разрушителен ефект върху случая (§ 38).

Съдия Сергидес стига до извод, който е направен и в особеното мнение на останалите четирима съдии – ако отсъствието на важни причини за ограничаване на едно право не представлява само по себе си нарушение, това насърчава властите да ограничават правата по неоправдан начин и да държат заподозрения за неопределено време без адвокат (§ 42).

Третият основен въпрос, разгледан в особеното мнение, е, че ако се следва подходът на решението *Ibrahim* за цялостната справедливост на процеса, анализът на факторите също би довел до установяване на нарушение на чл. 6, т. 3 (с) от Конвенцията. (§ 52–104). Тази теза убедително е представена в мотивите на съдията, който обосновава, че дори и факторите, приложени в горепосоченото решение, доказват по убедителен начин, че не са изпълнени критериите за справедливостта на процеса като цяло.

В заключение, остава да се надяваме, че именно в националното законодателство и практика трябва да бъдат създадени достатъчни гаранции за осигуряване на правото на справедлив процес още от началния момент на задържане на едно лице като заподозряно в извършването на престъпление. Това неминуемо налага час по-скоро да бъдат въведени в българското законодателство Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по Европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане. Сроктът за транспониране на директивата изтече на 27 ноември 2016 г. и разпо-

редбите са включени в проекта за изменение и допълнение на НПК, изготвен от правителството, който обаче все още не е разгледан в Народното събрание.